

Polishchuk, Klym
Voienko

PG
3948
P577V6

КЛИМ ПОЛИЩУК.

„В О Ё Н К О“.

(Із записної книжки.)

Львів—Київ 1921.

ЕР. БІБЛІОТЕКА „РУСАЛКИ“ ВИП. 3.

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

КЛИМ ПОЛІЩУК.

VOIE UKO

„В О Ё Н К О“.

(Із записної книжки.)

Львів—Київ 1921.

ВИДАВНИЦТВО „РУСАЛКА“.

Права застерігаються.

РГ

3848

Р
577 1/2

ДРУКАРНЯ СТАВРОПОЛІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

I.

Почував себе незвичайно: як перед першим причастям. Навколо гомін віковічних лісів, а просто вузенька заболочена дорога. йду собі і, слухаючи того гомону, згадую вчорашнє.. Хвилинами чую, як по шкірі проходять дріжаки, волосся на голові ворухиться, на руках виступають смуги... Настирливі думки проклятого Великого Міста то налітають, то відлітають, як спасівчані мухи... Змагаючись з ними, уважнійше починаю слухати шепоту соснових віт і придивляюся, як грають на дубовім листі узорні плями вечірнього сонця... і не знаю через що саме згадався мені Печерський Монастир і звуколірний спів чернечого хору — „Світе тихий, святої слави“... Враз зупинився і зловив себе на дивовижній лайці: — „У-у-у незвичайка проклята!...“

Серце якось чудно забилося й загло. Ноги стали важкі й неперушні, наче ті вулики, що висять на деревах, привязані там дбайливою рукою поліщука. „А Поліщуки дуже дбайливі.. — блиснула в моїй голові несподівана

думка. — Дбайливі, але темні... Дуже темні.“

Йти не сила. Звертаю з дороги й лягаю на зеленім моху під старим кремезним, гильчатим дубом. З хвилину лежу непорушний, як придорожвій камінь, пильно дивлюсь на клаптик синього неба й чогось наче чекаю. — Ах, так! Оті чудні слова поета:

„На одвічно вічній і святій блакиті
Став Христос над світом у селянській
[світлі!...“

— Дурниця! Ніякої блакиті немає! І Христа також немає! Є одна червона революція і чрезвичайка, еге!...

Схоплююсь на ноги. Думаю: невже це я сказав?!... Звичайно я, бо навколо один тільки ліс і гомін урочистий, як... як... „Світе тихий, святої слави..“ — розлягається луною по лісі. У висках застукали маленькі молоточки. Щоб переконати себе в тім, що не божеволю, виймаю з кишені записну книжку й починаю читати. Нічого особливого. Читаю зовсім добре, а також розумію написане:

„10. червня, 1920 р., Київ. — Міст на Дніпрі зірвано. Свята Софія обстріляна з важких гармат. Музей розбито. Університет горить. Командантура евакуується. Військо втікає. Червоні за Дніпром. Іду на своє рідне Поліся“.

І ось, уже цілих дві неділі йду і йду, а Поліся все ще впереді. Всією душею прямую до нього. а воно все ще далеке й недосяжне. Ціла низка горячих днів і холодних ночей загубилась в моїх митарствах, але я вперто йду вперед, бо прагну спокою. Якого небудь, але спокою..

Часами голодний, часами безпритульний, я не надаю духом і не трачу віри в те, що в затишних закутках борів, серед барвистих луків досить ще тихого спокою і досить ще чуття, якого вже давво немає там, де по цілих днях гримать гармати, а в темні й душні літні ночі розпучливо б'ються об небо полонінні крила „червоних півнів“...

Стомлене сонце сідало на спочивок. Високі й стрункі стовбури соснини засвітилися червоним блиском, наче велетенські свічки в якомусь величньому храмі. Дивився на них і несвідомо шептав: „Тут навіть молитися можна.. Цікаво..“

Звечеря коло мене щось зашепестіло й почувся чийсь голос:

— Добрий вечір, товаришу!

Озирнувшись, побачив перед собою в потертім френчі захистного коліру й синіх штанах „ґаліфе“, чорнявого, з голеним і таким нервовим лицем, високого панка.

— Добрий вечір! — відповів я йому, як крізь сон, все ще не можучи визволитися від того чудного настрою, який опанував мною підчас мови самотньої мандрівки.

— Куди йдете? — спитався він мене.

— Ще й сам не знаю — по щирості признався я. — Просто сюди, на Поліся...

Він якось чудно всміхнувся і співчуваючо хитнув головою:

— Ви, певно, з якогось великого міста?

— З Київа...

Панок змірив мене поглядом своїх карих, трошки злотних очей і промовив:

— Можеб ви зі мною були, га?

— А де то?

— Отут в селі, при волосному Ревкомі.

— При Ревкомі! — скрикнув я здивовано. — Так червоні вже й тут є?

— Давно вже! — сказав панок. — Прийшли й пішли далі. Певно вже вони за Берестям...

— Хтож ви такий? — спитався я його.

— Петро Коцюбенко! — сказав він, простягаючи мені руку. — Колишній студент - правник і соціяліст - революціонер...

— Ви тутешній?

— Ні, я також прийшов.

— Що ж ви тут робите?

— Раніш учителював, а тепер керую справами Ревкому.

— Хто ж ви по положенню?

— Писар і заступник голови Ревкому.

— Ах, так! — сказав я. — Тоді ви почуваєте себе на певнім місці?

— А ви як? — всіхнувся він до мене. — Певно контрреволюціонер!..

— Який там контрреволюціонер! В 1906 році власноручно підпалював панські стирти — несподівано для самого себе сказав я йому.

Він нахмурив суворо брови й пильно подивився мені в очі.

— Ви брешете! — сказав він через хвилину. — Ви ніколи й ніде нічого не палили і не будете палити...

— Як можете знати? — заперечив я, бажаючи переконати його в своїй революційности.

— Видно пана по холявах! — зареготався він і несподівано сказав: — Ходім!

Повернувся до мене спиною і майже бігом кинувся на дорогу. Я стояв на своєму місці, не знаючи сам, що робити. Як поведінка, так і розмова цього дивного панка, здавалася мені не тільки

чудною, але й непевною. — Хто його знає, що він за чоловік?! — думав я про себе в той час, як він уже став на дорозі і нетерпляче кричав:

— Ну, ви, прибудний інтелігент, довго ще там будете думати! Чи хочете, щоб я вас ще просив?

Сміючись, вийняв з кишені свого френча мавзера й показав:

— Бачите одю штучку?!...

— Божевільний якийсь напевно! — подумав я про себе і сказав голосно: — Бачите, я дуже давно не був у лісі!... Знаєте, я дуже люблю ліс!...

— Гм... — заговорив панок. — Ліс дуже гарна штука, але його скоро не буде!...

— Чому?

— Товариші селяне знищать.

— Як так?

— Дуже просто! Вирубують його, тай годі...

— Ви думаєте?

— Гм, напевно знаю!

Розмовляючи так з ним, я вийшов на дорогу і став поруч нього. Він стояв і, дивлячись замислено на освітлені соняшними проміннями стрункі стовбури високих сосон, сумно говорив:

— Пропаде ліс, звичайно пропаде! Рубають, аж тріщить, кажуть, що пролетарські закони проводять у життя..

— Хто каже? — спитався я.

— Селяне!... Хтож вищий?... — гірко відповів він. — Оце приходив подивитися, чи багато вже знищили..

— Тож ліс, здається, ще цілий, — сказав я

Лиць його болючо зворушилося.

— Цілий?!... Ви, товаришу, ще не бачили нічого.. Ще не бачили, як гине краса.. Я сам, — знаєте, соціяліст-революціонер і стою за соціалізацією, але це щось незрозуміле...

— А виж, кажете, керуєте справами Ревкому, так чому не забороните?

— Не можу, товаришу! Не можу, бо так хоче сам голова Ревкому!...

— Хто він?

— Ви його побачите!

Поклав мавзера в кишеню, здійняв свого студентського кашкета і цілком несподівано заспівав: „Світе тихий, святої слави“...

Серце забилося, а в голові виринула якась неясна, але настирлива думка.

— То ви співали в лісі пів години тому? — спитався я його.

Він перестав співати і здивовано звернувся до мене:

— Я вас хотів спитати про це саме!

— Дивно! — сказав я.

— Гм, дуже навіть — промовив він. — Ходім!

II.

Волосний Ревком знаходився в помешканню ліквідованої Волосної Управи, де колись була жидівська корчма. У великій, вимазаній білою глиною, кімнаті містилася канцелярія Ревкому і відбувалися засідання. В передньому кутку висів образ невідомого святого в архієрейських ризах, голова якого була заліплена аркушем синьої бібули, з намальованою червоним олівцем шестикутною зіркою. Коло образа стояв великий сосновий стіл з пляшками, а коло нього декілька обшитих зеленим оксамітом, делікатних стільчиків, на яких валялися якісь папери й часописи. На стінах, починаючи від образу і аж до самого порога, висіли барвисто розмальовані плякати з революційними гаслами: „Війна паладам і спокій хатам“, „Немилосерно борітеся з вошею, бо вона гірша сотні буржуїв“ і „Світовий пожар в крові, Господи благослови!..“ Дарма, що вже вечоріло і в хаті стояла невизраза сутінь, всеж таки було видно, що цегляна підлога дуже засмічена недокурками й курячим пірям.

— Сьогодні реквізиція курей була. Насмітили трохи... — сказав до мене Коцюбенко, йдучи до стола.

Я мовчки роздивлявся по хаті і вдихав у себе задушливе повітря Рев-

кому, яке чаділо махоркою, цибулею
ст. чимсь таким кислим, чого вже ніяк не
можна було розібрати.

— Ну й пахне тут у вас! — ска-
зав я.

— Хіба? — здивувався Коцюбенко.

Я відчинив вікно і слав коло нього.
Разом зі свіжим повітрям в хату вко-
талося широкими хвилями настирливе
квакання жаб на б лотах і незвичайно
сумний спів якоїсь лісової пташки.
Згадав соловієві пісні в київських садах
на Печерську і щось болючо стиснуло
за горло. „Не скоро мабуть доведеть-
ся чути їх знов..“ — подумав я про
себе і спитався в голос:

— Тут у вас соловії не співають?

— Які там соловії на службі в на-
рода? — засміявся Коцюбенко. — Тут
навіть жаб нема коли слухати.

— Ви переконано працюєте?

— Як би там не працював, але
працюю! Яке в чортового батька може
бути переконання там, де йде сама оги-
длива боротьба за шматок насущного?..

— А я думав, що ви з переконан-
ня.. — почав було говорити я, як
він мене перебив:

— Були часи, що працював і з пе-
реконання. Як була Центральна Рада,
то ночей не досипляв. З села в село ки-
дався і скрізь галасував. Товариші се-

ляне! Тепер, мовляв, революція і свобода, а через те всі паяські землі стали загальним добром. Досі ми з кацапами жили в одній царській державі, а через те кацапи полізуть до нашого чорноземчику, бо на Московщині нічого їм робити з тими пісками та болотами. Отже, нічого нам лізти в спілку з кацапами, а треба зробити Самостійну Україну і забрати собі всю свою земельку...

— Чи не коміки?! — несподівано вирвалося з моїх уст.

Кодюбенко спалахнув і аж на ноги схопився:

— А ви що таке?! Інтелігент! Анемія ходяча! Неміч бліда!

Признатися по правді, я оторопів трохи, але зачеплене за живе самолюбство само заговорило, як того вимагали обставини і „мода“.

— Я людина цілком вільна і по своїх переконаннях справжній анархіст-індивідуаліст... Ніколи ні до якої політичної партії не належав, але завжди був за Революцію...

Кодюбенко тільки руками розвів.

— Як бачу, то ми обоє рябове і нічого нам сперечатися! Я теж такий анархіст, як і ви, тільки з тією різницею, що ви втікаєте від того, що хитрійше й сильнійше за вас, а я навпаки, — йду до нього і згоджуюсь з ним...

— Алеж ви самі казали, що являєтесь цілком безвладними проти того, що діється тут — сказав я.

— Так, я сказав! — зморщився він. — Але селянство є сила самого чорнозему і її треба поважати...

— А мені здається, що не всяка сила заслуговує на це, тим більше сила селянська, яка по суті є цілком сліпа...

— Сліпа, але для таких анархістів, як от ми, вона дуже корисна.

— Не розумію!

Коцюбенко підійшов до мене і плеснув мене по плечу:

— Дуже просто, товаришу! Я був там, звідки тепер вигнали вас. Я блукав так, як тепер блукаєте ви. Тепер я сиджу собі тут і ви також можете сидіти. Зроблю вас своїм помічником, або лісничим і сидіть собі та тільки жаб слухайте...

— Не сказав би я, щоб це було так приємно.

— Ах, так ви приємностей шукаєте!... Ну щож, тоді йдіть собі в нетру, печери, пущі, або емігруйте за кордон!... Але скажу вам по правді, що віде ви не знайдете спокійнішого місця, як тут!... Знаєте, небезпеди завжди треба сидати на самий ніс, от так, як муха сідає волови...

— Гарзд! — сказав я. — Я вам, товаришу, буду дуже вдячний, тільки мушу сказати вам наперед, що революційний робітник з мене буде не дуже-то добрий.

— Пусте! — яось чудно всміхнувся він. — Мені потрібна тут людина! Ви розумієте, — людина! Вірте мені, товаришу, що як тільки я вас побачив у лісі, так почув себе наче на долюванні. На мене так повійнуло минулим з того чудового Великого Міста, що я за всяку ціну вирішив zostавити вас у себе. Ви знаєте, що тут ні з ким слова обмовити, хіба що...

Зітхнув і махнув рукою в бік пляшок на столі. Потім підійшов до дверей і крикнув:

— Товаришу-діду! Принесіть сюди світло!

За дверми щось заворушилося, закашлялося й незадовольнено прогукнявило:

— І ніколи нема тобі супокою ніякого!...

Коцюбенко шпрокими кроками пройшовся по хаті і знову підійшов до мене.

— Наш Ревком складається з трьох членів: селянина Журибіді, бувшого унтера царського війська, Підкуйвоги і мене, при чому Журибіда являється

головою Ревкому і разом з тим носить всі почесні адміністративні назви, як от „Опродком“ та „Бідком“, Підкуйнога — начальник міліції, а я фактично всю роботу роблю..

— Для чого? — спитався я, скорше з чемности, ніж з цікавості.

— Для того, щоб не допустити сюди яких небудь зайд з центру, яких можуть просто призначити — сказав він.

— Ось як?!

— А так! Повітовий комісар знає, що в нас уже існує весь адміністративний апарат і не докучає нам. Якось прибув сюди один комісарчик з червоноармійцями, так я нагодував їх, напоїв і вони поїхали собі тихо.

— І довго так прийдеться сидіти?

— Хто його знає? Певне аж до зміни!

— Якої зміни? Звідки?

— Всякої! Мусить-же вона колись бути! Є-ж десь там якісь повстанці, Петлюра, Петрушевич, Скоропадський..

— Навіть Скоропадський?!

— Хіба нам не все одно?

— Я думаю, що не все одно, коли гратися в Ревкоми всякі..

— А що нам такого станеться? Ми, звичайні інтелігентні робітники, скрізь можемо бути корисними. Головне, вміти своєчасно зорієнтуватися й прилаштуватися..

— І це говорить есер? — сказав я.

— Не есер, а анархіст такий, як от ви! — відповів він. — От пожнете тут трохи, то побачите!

— Хотів би я вашого Журибіду побачити. Напевно цікавий чоловік, коли головою Ревкому зробився?

— Я його думаю ще й Воєнкомом зробіти!

— Що то таке?

— А то военний комісар! Сьогодні отримав припис негайно вибрати такого, бо, мовляв, — волость мусить мати певну військову силу.

В хаті стало зовсім темно. Плякати кудись позникали, а в кутках скупчилися чорні тіні.

— Ну й сторож-же! — крикнув Коцюбенко. — Буйвіл якийсь...

В той час двері відчинилися і в хату увійшов старенький, білобородий, в постолах, в білих штанях і сорочці, сутулуватий дідок. В своїх старечих тремтючих руках він тримав велику воскову свічку і коли ставив її на стіл, то робив це так обережно, наче вона могла розхлюпатися. Поставивши на стіл свічку, він помалу нахилився над одним стільчиком і став його гладити рукою.

— Що ви там робите, товаришу-діду? — спитався Коцюбенко.

Дід підвівся і жалібно, якимось по дитячому, сказав:

— По ліквізації попався бідні стільчики, по ліквізації.

Коцюбенко нервово забігав по хаті. „А ліс гине!.. А ліс гине!..“ — повторював за кожним разом. Раптово підбіг до стола і взявся за пляшку. Підняв, глянув проти світла, кинув і взяв другу. Другу також кинув і схопився за третю, але вже навіть і не дивився.

— Чого всі пляшки порожні? — суворо звернувся до сторожа.

Той, не поспішаючи, помалу підвів свою стару голову і сказав:

— Та то, мабуть, товариш Рилко випив!.. Ви кудись ходили, а він з товаришом міліцейським частувався..

— А, ну, покличете сюди того міліцейського!

Дідусь глибоко зітхнув і наче не чув вічого, продовжував стояти на одному місці.

— Ви чуєте, товаришу-діду? — нетерпляче промовив у друге Коцюбенко.

— Чую, товаришу! — сказав на решті дідок. — Все чую, а тільки думаю про те, як воно в світі божому діється оте все?... Те туди, а це сюди, те так, а це сяк і ніяк ладу не добереш, що воно й до чого?..

— Про що це ви, діду? — спитав я його,

Він здригнувся і злякано видивився на мене. Як видно, він тільки тепер побачив мене і не знав, як саме поставитись до мене. Його старече лице якось чудно здригалося, а сірі очі швидко перебігали то до мене, то до Коцюбенка.

— А я й не запримітив, що в нас чужий пан сидить — сказав він, беручись рукою за потилицю.

— Не пан і не чужий, а товариш і свій! — озвався Коцюбенко.

— Товариш і свій?! — здивовано повів бровами дідусь. — А я думав, що пан якийсь, а воно он що!... Скрізь товариші, слобода та ліворуція... Хібаж не диво, що отой злидар Журибіда так розпоряджується тут?... Таж він ніколи путящим наймитом не був, не то щоб...

— Діду! — сердито крикнув Коцюбенко. — Годі балакати! Ідіть, куди вам сказано!

Дідусь затих, зігнувся і так пішов до дверей. Але вже аж в дверях прошамкотів:

— Товариші все, товариші!..

III.

По стінах затанцювали тіни. Свічка палахтіла й чаділа, а прикрий дух пригарі нагадував щось далеке, забуте й сумне, не то чиїсь похорони, не то

Страсти Христові в Чистий Четвер...
 Коцюбенко заклопотано шпортався в ку-
 пах газет, що лежали на столі і тихенько
 наспівував:

„Ми всіх катів зітрем на порох,
 Повстане військо злидарів..“

З вікна тягло вогкою прохолодою,
 з якою стелився по хаті легкий аромат
 розквітлих маків на городах. Я встав
 і почав розглядати плякати. Все старе
 і давно відоме, ще з відти, з Великого
 Міста. Тисячі раз наліплювали їх на
 всіх вулицях і провулках, тисячі раз
 кричали про це на мітингах пів боже-
 вільні люди і тисячі раз вбивалися
 в мізок якісь незрозумілі думки, якими
 вбивалися всі почування серця й при-
 гвічувалася душа... Тисячі раз... Ти-
 сячі раз...

В сівях почувлися важкі кроки і на
 порозі з'явився високий, дебелий, кре-
 мезвий, з великими чорними вусами,
 в старому жовнірському мундурі, в кар-
 тузі з червоною зізодою, з револьвером
 і шаблею при боці. якийсь чоловіяга.
 Тримаючись по військовому, він підій-
 шов до стола на два кроки і, звертаю-
 чись до Коцюбенка, гаркнув:

— Честь імєю завиться, товарищ
 сєклітар!

— Чому в пляшках нічого немає?
 — суворо спитався Коцюбенко.

— Випілі значіцця! — відрубав чоловіяга.

— Ви, товаришу, зробіть так, щоб було повно! — сказав Коцюбенко. — У мене гості...

Чоловіяга повернувся до мене:

— Честь імєю кланяцця! Очінно пріятно пазнакоміцця!...

Підійшов до мене. Взяв „під козирок“ і простягнув руку.

— Начальнік местной красной міліції — сказав чваньковито.

Коцюбенко перестав шпортатися в паперах і повернув голову в наш бік. Дивився начеб-то спокійно й лагідно, але лице його кривилося і права брова весь час підстрибувала в гору. Раптом він якось рвучко випростувався і сказав:

— Потім, товаришу, потім! Зараз робіть те, що вам сказав!

Начальник міліції чогось моргнув до мене і кинувся до стола:

— Чічас всьо будет!...

Позбірав на столі порожні пляшки й виніс їх у сінн. Потім вийняв з кишені дві пляшки і, ставлючи їх на стіл, сказав:

— А вот закусоцкі нєту!

— Треба дістати — сказав Коцюбенко.

— Где єїо достать теперіча, када все леглі спать?...

— Пошліть діда до Постерначки.

— Така буржуаза з дедом і говоріть не будуть... Я, луче, міліційовера пашлю...

— Діло ваше! Виж відаєте господарськими справами!

— Совершенно, нуда! — засміявся кутеїми зубами „начальник“. — Тэто дело мне ізвесно харашо...

Миттю скинув з себе кашкета, кинув його на стіл і побіг у сіни. Через хвилину почувся на дворі його голос. Говорив, наче довбешкою бухав:

— Зазьміош боканку хлеба, немножко агурцьов і куска трі сала і марш цуда...

Хтось тихо щось говорив йому, але за його голосом не було чутно.

— Штоб мне чічас бил тут! Понял?

Хтось знову сказав щось, але „начальственный“ голос так гримнув, що той відразу занімів.

— Не разгаварівать! Марш! Понял!

— Чуєте? Чиж не Цербер? — сказав до мене Коцюбенко.

— Хто його знає.. — озвався я. — Ще не придивився до нього, як слід.

— Цікавий тип і разом з тим дурний-дурний!.. От, поговоріть з ним трохи...

В той час в хату ввійшов начальник і, звертаючись чомусь до мене, так співчуваючо і по товариському промовив:

— Знайте, не образованность такая!.. Тільки што пробуджаюцца...

— Це ви про що? — спитався я його.

-- Да про етих самих товарищов мужіков, што в красной міліції...

— А ви, певне, вже багато світа бачили? — спитався я знову.

Начальник* вирівнявся в само впевнену позу і стукнув себе кулаком в груди.

— Ого, где я тільки не бил?! — зітхнув голосно.

Кочубенко хитро підморгнув до мене і голосно промовив:

Товариш Підкуйнога багато дечого бачив і знає! Не те, що ми з вами, все в школах та з одних книжок... Його життя вчло...

— Вот іменно жість! — захоплено скрикнув „начальник“. — Што ні єсть, а самая найстоящая жість!.. Сперва в ополчанцах служіл, а потом три года на самой войне бил...

— Я також був на війні, але все в резерві — сказав Кочубенко з усмішкою.

Підкуйнога весело розрехотався:

— Ну, што такое резерв?!... Я на амом фронтѣ і в самом огнѣ!... Бил в Румунії, бил в Карпатіях, бил в Галиціянах, бил в Мазурії і скрозь, где толькі воевали... Было так, што Гавстрійці стреляють, Немці стреляють, Мадярі стреляють, а ми как толькі на ура, так чічас нічіво нету...

Балакаючи щось з самим собою, ввійшов у хату сторож. В руках тримав бухонець хліба і миску з огірками.

— Кому оце дати? — спитався він, повертаючись до Коцюбенка.

— Ставте на стіл, товаришу-дїду! — сказав до нього Коцюбенко.

— А сало где? — кивувся „начальник“.

— Зараз принесу! — буркнув сторож, ставлячи на стіл миску з огірками.

— Йдїть ви краще самі за тим салом, а товариш-дїд нехай сїдає коло столу, — сказав Коцюбенко.

— Сторож глибоко зітхнув і, нахилвшись до одного стільця, довго розглядає його.

— Гм... Аж страшно сїдати на нього... — всміхнувся.

Потім легенько провів по ньому долонею, здмухнув і сїв.

„Начальник“ весь час дивився на нього з несхованою іронічною усмішкою.

— Необразованность... Тільки вшо пробуждаюцца... — сказав і пішов з хати.

— А ви, товаришу, чому не сідаєте з нами? — звернувся до мене Коцюбенко.

— Чому не сідаєте? — проказував слідом за ним і дідусь.

Ввійшов „начальник“. Схопив мене за рукав і потяг до столу.

— Присажівайтесь, товарищ!..

Коцюбенко повернувся до вікна, взяв там якусь брудну шклянку і наливши самогону, подав мені.

— Ви наш гість, ви й починайте!..

— Та я не пю горілки! — пробував я відмовитися.

— Вина в нас немає! — суворо сказав Коцюбенко.

— Да, да! Вина в нас не імеєцца! — промовив „начальник“.

— Пійте, що дають! — журно хитнув головою дідусь.

Я випив.

Коцюбенко забрав від мене порожню шклянку, налив собі по самі віндця і став промовляти:

— Сьогодні в нас два важні випадки і мені хотілось би сказати з приводу цього своє слово. Перший випадок дав нам нового товариша і співробітника, а другий випадок дасть нам Воєнкома. Пю за його здоровля!..

— Якого воєнкома? — здивовано озвався дідусь.

— Дійсдвітєльно, што за воєнком такой? — потягнув себе за вуса „начальник“.

— Це, товариші, дуже важна справа! — став казати Коцюбенко. — Сьогодні прийшла до нас від повітового комісара така бумага, щоб ми негайно вибрали собі Воєнкома. Вибраний нами Воєнком буде завідувати охороною спокою в нашій волости й порядкуватиме всіми військовими справами.

— Разі? — схопився „начальник“.

— Вот так раз!.

— А так! — сказав Коцюбенко. — Воєнком не тільки порядкуватиме всіми справами, але й робитиме мобілізацію, як що це буде потрібно..

— І мобілізацію! — підвів дідусь брови.

— Навіть і мобілізацію! — повчачим тоном сказав Коцюбенко, вихиляючи шклянку.

Вихилив за одним духом і посунув її до „начальника“.

— Пийте!

— Піть я буду, но толькі міня очінь інтерісуєть тето дело, — сказав „начальник“, наливаючи собі шклянку.

— Кого же вибрать нам, га?..

— Постернака вибрати треба, — озвався дідусь. — Він, як був колись

старшиною, то возив рекрутів до при
йому...

Коцюбенко сердечно розсміявся:

— Ні, товаришу-діду, Постернака вибрати не можна, бо він глитаї і куркуль. Тут треба вибрати когось такого, щоб був справжній пролетар і революціонер..

— Совершенно, нуда! — загорячився „начальник“. Военком — дело суровое і нада штоб по вайстоящему вот што!..

— Так когож тоді вибрати? — буркнув сердито дідусь. — Вас, чи що таке?..

— Мовчіть, товаришу-діду! — сказав на те Коцюбенко. — Товариша Журибїду треба вибрати, он кого!..

— Як Журибїду, то й Журибїду — згодився дідусь. — Тільки він ніколи навіть путящим наймитом не був,..

— За те він справжній пролетар і революціонер..

А так, так!.. захитав дідусь головою. — Так, так!.. Ліворуція тепер.. Постернака ніяково вибрати..

IV.

Шклянка обійшла навколо столу вже третій, чи четвертий раз, коли двері в хату широко відчинилися й слідом

на цим почувся тоненький і пронизливий голос:

— Що тут у вас робиться, га?!
Знову распущенів!..

Коцюбенко, не встаючи з місця, голосно сказав:

— Ніякого распущення, товаришу Журібіда! Йдіть - но сюди та сідайте разом з нами!

— Що таке? — верескнув на всю кату і до столу підбіг щупленький, зарослий ріденькою рудою бородою, з маленькими очами, в сірій поліській свиті, вибіячаних штанях і в постолах з релігійними волоками, середнього зросту дядько.

Втягнувши голову в сухорляві плечі, він злісно, якось по злодійському, перебігав очами по наших лицях, заки не зупинився на мені.

— А це хто? — скрикнув.

— Це, товаришу Журібідо, мій давній приятель і революціонер. Він прийшов сюди, щоб допомогти нам... — почав був говорити Коцюбенко, але Журібіда перебив його:

— А хіба ми самі не можемо тут ради дати, чи що таке?!

— Виходить так, що не можемо! — спокійно сказав Коцюбенко. — Тут чим далі, тим збільшується робота..

Журибіда часто заморгав очами й поспішно спитався:

— Яка там ще робота?

— От прийшла від повітового комісаря така бумага, що тільки держись!.

— А що таке? — злякано метнувся він.

Коцюбенко встав і, повернувшись до Журибіда, голосно і врочисто вирік:

— Наказують нам негайно вибрати собі Воєнкома, який зараз же взявся-б за впорядкування військових справ у волості...

— О, так це не жарт! — вражено промовив Журибіда.

— Совершенно, нуда! Дело сурозное! — озвався паним голосом „начальник“.

Дідусь також хотів щось сказати, але закашлявся і тільки рукою махнув.

Коцюбенко відставив пляшки на бік, витягнув з пачки газет, що лежали коло нього, аркуш рижої бібули і діловито заговорив:

— Справа негайна, а пора пізня. Ми чекали вас, щоб зробити засідання, але вас не було. Отже сідайте на своє місце, та й почнемо радитися.

— Про що радитися? — трівожно спитався Журибіда.

— Як то про що? — спокійно сказав Коцюбенко. — Хібаж у нас мало

справ? Кажуж вам, що негайно треба вибрати Воєнкома.

Потім справа з лісом, розверстка хлібних лишків і реквізиція курей та полотна... Чи може ви думаєте чекати, поки до нас не приплиють кого небудь з повітового Ревкому?..

— Крий вас, Боже! — скрикнув Журибіда. — Хіба ми самі не виберемо того... як його... того воєнка?..

— Ну, так чогож тоді й балакати? — сказав Коцюбенко. — Випийте чарку і сідайте!

— Я той.. я согласний..

„Начальник“ запобігливо схопився з місця, налив повну шклянку самогону і подав Журибіді.

— Випийте, товарищ Ревком!..

Журибіда вишив до дна і, спотикаючись, поспішно заліз за стіл, взяв стільця і сів між мною та Коцюбенком. Спершись ліктями на стіл, він, як гусак, витягнув цікаво свою рудобороду маленьку голову і так завімів. „Начальник“ сів по другім боці стола, поруч півсонного дідуся і весь час чогось підморгував до мене. Раптом дідусь заворушився і встав на ноги.

— Ось що, товариші! — заговорив він. — На мій погляд вибрати того воєнка ми не маємо з кого. Добре сказати „воєнко“, але як він не на жарт

забере в свої руки силу, то тоді може бути кепсько... Як би ще так Постернака, то...

Закашлявся і сів на своє місце. Журібіда злісно глянув на нього і сказав:

— Ви не маєте права говорити, бо ви не член!

— От такої! — заперечяв дідусь. — Завжди говорив, а тепер не маю права! Як-же це так?

— А так, що ви буржуазам весь свій вік прослужили, а через те й не мішайтесь..

— А ти ніколи й путящим наймитом не був! — спалахнув дідусь.

Журибіда так і підскочив.

— Виведіть його зараз-же з хати! — верескнув до „начальника“.

„Начальник“ глянув спершу на мене, потім на Коцюбенка і, підвівшись з місця, взяв діда за руку.

— Ну, товарищ-дед! Марш отцудова! Довольно необразованність свою показивать.

Дідусь шарпнув руку до себе, схилився на стіл і байдуже промовив:

— Я кажу до діла, а як ви не хочете слухати, то я й сам піду від вас... Оце але, яке велике цабе, що аж страшно бояться!..

— Ну, годі вже, годі! — озвався Коцюбенко, який досі дивився і мовчав. — Я, товариші, цілком згоджуюсь з товаришем-дідом тільки з тією ріжницею, що на мою думку товариша Журибіду можемо вибрати хоч би й зараз і то без усяких сумнівів...

— А почіму не міня?! — схопився з місця „начальник“. — Яж челавак военний і тето дело харашо знаю!..

— Военний та военний, а дурний як порожня бодня! засміявся дідусь. — Тож як не є, а Журибіді ти в підметки не годишся..

— Марш отцудова, необразованность такая! — кинувся, як опечений, „начальник“, але цьому заперечив уже сам Журибіда.

— Зостав! — сказав він до „начальника“. — Я тут старший і я маю розпоряджуватися!..

„Начальник“ став струнко.

— Віноват, но ви ещо не сказалі отставіть!..“

— Ну й „отставіть“, чоґо там ще!.. Сідайте!.. А бути Вовком я й сам не хочу.. Тож Опродко — я, Відко — я, Ривко — я, а тут ще й якийсь Вовнко!..

Коцюбенко запротестував:

— Тоді розваліться вся наша справа! І Опродком і Бідком і Ревком остільки поважні звання, що обовязки

Воєнкома самі собою напрошуються до вас! Тут ні я, ні товариш Підкуйнога, ні ніхто инший з нашого села не зможе взяти на себе відповідальність праці Воєнкома. Я, наприклад, ледви справляюся з канцелярією, а товариш Підкуйнога з одною міліцією не може ради дати. Я вчився всього з книжок, товариш Підкуйнога весь час знаходився під чужою командою і все це взяте разом є ніщо в порівнянні з природним розумом і хистом, якими володієте ви!.. Отже, щоб як найкраще вийти нам з того становища, в якому ми опинилися тепер, ви, товаришу Журибідо, мусите стати Воєнком і тим самим прибрати до своїх рук у нашій волости всю адміністративну, громадську, політичну, господарську й військову владу і запровадити твердий режим і міцну дисципліну, щоб усі знали й почували те, що свобода є свободою, життя — життям, праця — працею, а влада — владою... Ось як я розумію!..

Журибіда заворушився. Борідка його затряслася, вузькі очі засвітилися якимись чудними вогниками і заікаючись, він став говорити:

— Еге, еге... Твердий режим... Знайцця Воєнко... Я той... Соголашаюся, еге... Тільки той, як його.. Той, що я робитиму?

Сказав і хитро подивився на нас. Коцюбенко тільки руками розвів:

— Як то що?..

Подумав трохи і додав:

— Співробітники ваші будуть усе робити, а ви тільки командуватимете... Бачили денебудь, як пишуть на машинці? — Тут притиснув, а там вискочила буква. Так і то. Треба тільки налагодити те все...

Журибіда аж в долоні сплеснув.

— А й справді! Як на машинці, егеж!.. Тут притиснув, а там вискочило...

Поклав на стіл обидві руки і став перебірати пальцями, роблячи вид, наче щось притискає ними. Далі скрутнув головою:

— Тільки... тільки як його притискати?.. — промовив пониженим голосом.

Та то я для прикладу згадав про машинку, а на ділі треба розуміти так, що коли схопив до своїх рук владу, так, значиться, тримай її... — сказав Коцюбенко.

— Егеж, схопив, так тримай... Нічого не зробиш...

— Так щож, товариші, так і записати, чи, може проголосуємо? — спитався Коцюбенко, звертаючись до всіх, що сиділи за столом.

— Мне кажіцца, што нада будіть

проголосовать. — важно промовив „начальник“.

— Проголосуйте, товаришу, хто за те, щоб ви були военкомом, так нехай піднесе в гору руку. — сказав до Журибіди Коцюбенко. Той метнувся і, якимось соромливо, проказав:

— Хто за те, щоб я був военкомом, нехай піднесе в гору руку!

Всі, не виключаючи навіть дідуса, піднесли руки. Журибіда подивився-подивився і сказав:

— Три голося, а я четвертий..

Глянув на мене:

— А ви чому не голосуєте?

— Таж я тут тільки гість. — відповів я.

— Егеж, я того... забувся... — якимось розтертяно промовив він.

Коцюбенко підсунув до себе шклянку, налив самогону і встав на ноги.

— А тепер, дорогий товаришу, дозвоьте мені сердечно привітати вас! Хай вам Бог допоможе чесно й непохитно провадити свою працю і не забувати того, що всяка власть від Бога і все мусить робити по божому. За вас я цілком певний, бо ви чоловік справедливий і все будете робити так, як вам скаже ваше сумління. Вітаючи вас, пю за ваше здоровля!

В той час, як Коцюбенко виголошував свого тоста, Журибіда соромливо кліпав своїми маленькими очинятами,

наче йому плювали в лице. А коли той скінчив, він всміхнувся і захвилювався:

— Та я той... я нічого собі... спасибі вам... як сумління, егеж...

Але тут підвівся „начальник“. Розгладив вуса, кашельнув і заговорив, як камінням посипав.

— Поздоровіть і я могу, но тільки дольжон сказать вам здеся, што када ти власть какая нібудь, так імөй від настоящій!..

— Про що це ви, товаришу? — цікаво запитався Коцюбенко.

— Пазвольте вислушать! — сказав на те „начальник“. — січас наш товарищ Журібєда стал начальством, да өщо й военним, а від у ніво совершенно простой і необразованный...

— Вибачайте! Я щось нічого не розумію. — озвався Журібєда.

— А вот я чічас скажу! — моргнув „начальник“. — Как же так, што Опродком, Бедком, Ревком і Военком, а как самий обнакавенний мужик?.. По моему нада імөть начальственный від; а так нікто й слухаться не захочет. Нада, штоб товарищ Военком оделся как следуіть і поехал з поліцейскімі посмотриеть по всөй волості, штоб все віделі өво і понімалі кто управлөіть..

Журібєда так і захопився. Встав на ноги, підняв у гору обидві руки і оглядаючи свої постолі з ремінними

волоками й вишиті червоною заполоцю поли свої свити, ніяково промовив:

— А й справді?.. Товариш правду каже!.. Якось воно не тев... Постернак, як був тільки одним старшиною, то куди краще виглядав, а яж той... Опродко, Бідко, Ривко і Воєнко...

— Ну, що там Постернак? — сказав Коцюбенко. — Глитай, куркуль, зволоч, дурень! Виж пролетарій і...

„Начальник“ схопився з місця і крикнув:

— Так што по вашему нада таким і бить? А власть для чіво єму дана?.. По моему нада так, штоб товарищ воєнком обулся в харошія сапагі із шпорамі, одєлся в галіхве і хренч, повєсіл сібе коло пояса шашку і револьвера, на шапке красноармейськую звєзду поставіл, тогда последній дурак будить понімать, што єто настоящая власть і будеть єйо бояться і слухаться!..

Журибіда оглянувся на ліво — до мене, а потім на право, — до Коцюбенка і, поспішаючись, заговорив:

— Еге, еге!.. Товариш правду каже.. Як же так, справді, в оцій свиті?!.. Вдарився руками об поли і так занімів.

Коцюбенко знизав плечами, всміхнувся і поважно сказав:

— Щож, як хочете, так і одягайтеся! Тільки, де ви дістанете оце все? Цеж амуніція, а не що небудь!..

Журибіда тільки рота роззявив:

— А й справді!..

Але „начальник“ заговорив знову:

— А власть для чіво? Ви тільки дайте мне приказаніє, так я чічас до стану всьо, што нада!..

— Ну, то й дістаньте! — просто сказав Журибіда.

Коцюбенко перебив:

— Почекайте! Цеж справа зовсім иншого порядку, а в нас-же засідання. Ми ще мусимо обговорити справу з лісом, розверсткою хлібних лишків, а також реквізицію курей та полотна...

— А по моему, — озвався „начальник“, — здеся нету чіво говоріть!.. Все еті вопросы может разрешіть своєю властю одін тільки товарищ Журибеда!..

— Не розумію! — здивувався Коцюбенко. — Як можна вирішувати питання, зміст яких ще не відомий?.. Я, наприклад, хотів порушити справу з порубкою ліса. Ось приїхав мій старий товариш, сам добрий лісничий і я думав доручити йому догляд за лісом...

Почувши, що він мене зробив лісничим, мені аж моторошно стало. Правда, я любив ліс і часто ходив за білими конваліями, але про лісову справу мав стільки поняття, як про астрольогію. Повернувшись по за плечима Журибіди, я шепнув:

— Слухайте, товаришу! Яж не лісничий!..

— Пусте! Шепнув він мені і голосно сказав: — Ну, так як же, товариші?

— І нехай собі рубають на здоровля! — несподівано викрикнув Журибіда. — Що він мій, чи ваш, щоб його доглядати?.. Ліс обчественний і обчество рубає!..

— Так, то так, алеж він буде потрібний ще й для тих, що будуть після нас! — сказав Коцюбенко. Він буде потрібний ще й для дітей наших!..

— Другой тада вирастють! — упевнено сказав „начальник“.

— А виросте! — промовив Журибіда. — Деж то видано, щоб на Полісю та не було лісу!..

— Ну, а як з розверсткою та ревізицією? Требаж установити якийсь порядок! Не можна далі так робити, як то робилося досі!..

— А што там розговорівать? — махнув рукою „начальник“. — Разі не всьо равно?..

— А й справді!.. Що тут і говорити!.. — почав було казати Журибіда, але Коцюбенко сердито зауважив:

— Це, товаришу, чорт знає що! Невже ви думаєте, що ви маєте власть для того, аби нехтувати справами? Сказати по щирости, цього я від вас ніяк не сподівався!

— А ви тово... поосторожнев... — прошипів „начальник“. — Почему это

ви всьо командуєте, когда я тоже такой член, как і ви?..

— Чому я командую?! — обурився Коцюбенко. — Тому, що сам усе діло роблю!.. Чи подумали ви коли над тим, щоб так не було тут мене, то не булиб ви начальником міліції і членом ревкому, а товариш Журибіда також не був би тим, чим він є зараз?..

— Та заспокойтеся! — злякано сказав Журибіда. — Яж той.. я нічого.. що мені?..

„Начальник“ схопився з місця і кинувся до нього:

— Ви, товарищ Воєнком, вразумительний челевек, но очінно согласительний! Ви должны зделать так, штоб бил режим, штоб дісципліна і послушаніе!..

— А й справді! — метнувся Журибіда. — А я той.. я й забув якось!..

Коцюбенко мовчки, встав з-за столу і схвильовано заходив по хаті. Дідусь співчуваюче стежив за кожним його рухом і тихо приказував:

— І треба ото так сперечатися? І треба ото так доказувати? Та ви плюньте на них, товаришу!

Коцюбенко раптово зупинився перед дідом і сказав:

— Не ваше діло, товаришу-діду, мішатися в справи начальства! Самі знаєм, що робим!..

Лице „начальника“ розплилося в задовольняючу усмішку, а маленькі очі

Журибіди так і засвітилися. Обидва переглянулися по між собою.

— Дело, можно сказать, такое, што конешно нада билоб рэшiць вiмcтe, но как нету вiрeмeнi, так пoчeмy вo вiзвiя пoрyчiць тoвaрiщy Жyрiбeдe, штoб oн бeз лiшнiх рaзгoвoрoв рeшiл свoєю влaсткy?! — згiдлiвo скaзaв „нaчaльнiк“.

— Еге, еге! — озвaвcя й Жyрiбiдa. Чoмy нe пoрiшiти свoєю влaсткy?.. Яж тaк, шoб i вaм бyлo лeкшe!..

— Дякую! — бyркнyв Кoцyбeнкo. Хaй бyдe пo вaшoмy! Вiрiшaйтe сoбi свoєю влaсткy, aлe тoдi сaмi гoвoрiть сoбi з тiмi, шo пpиxoдять cкaржiтiся нa вaс!..

— Чiвoж тyт тaкoгo? — cпiтaвcя „нaчaльнiк“. — Рaзi тeтo тaк тpyднo?

— Ну й гoвoрiть! — вiдмaхнyвcя рyкoю Кoцyбeнкo.

— A вi нe гнiвaйтeся! — скaзaв Жyрiбiдa. — Сiдaйтe, кpaщe, нa свoє мiцe тa вiнeмo щe пo чaрoчцi!..

— Дякую дyжe! Вi вжe кpaщe дoзвoльтe мeнi пiти cпaти!

— Пoчeмy жe вeнтo тaк? — цiкaвo cпiтaвcя „нaчaльнiк“. — Нe здpaвiццa вaм, штo лi?..

— Нiчoгo... — пpocтягнyв Кoцyбeнкo. — Стoмивcя... Гoлoвa бoлiть... Чac cпoчiти тpoхи...

— Щe вcтигнeтe! — скaзaв Жyрiбiдa. — A мiб тoгo... як йoгo... зaпiлiб тpoхи... зa мoє здoрoвлiя, чi щo...

— Я вже пив, як було треба, а тепер надобраніч!

— Ви вже йдете? — схопився Журибіда. — А як же я маю їхати на ту волость?...

— На мою думку, — сказав Коцюбенко, — ви повинні зробити парад міліції, а потім скликати скрізь мітінги і...

— А що то таке оті мітінги? — жваво спитався Журибіда.

— Собранія такія.. — вмішався „начальник“.

— От вам товариш начальник скаже вже! — кивнув Коцюбенко головою на „начальника“.

„Начальник“ нахабно підняв голову.

— І розкажу, що мне таке!...

— Ех, дурню ти дурню! Що ти можеш розказати? — захитав дідусь головою. — Розсівся на панських стільцях, так думаєш, що й розумним став?..

— Мовчать, дед! — гримнув „начальник“. — Када била війна, то я ешо не на таких сидел! Било вот так в Галіції заходіш в какой нібудь дом і садішся где тібе тільки пондравіцца і делаіш сібе, што тільки завгодно...

— Через теж воно так і кепсько тепер, що тільки ходили та сідали! — зітхнув дідусь.

— Ну, завтра будемо балакати! — сказав Коцюбенко. — А тепер годі!

Попрощавшись із Журибідою та Підкуйногою, він повернувся до мене.

— Ходіть зі мною! — сказав, йдучи до дверей.

— А чіво єму йти? Пускай здесь будеть! — сказав „начальник“.

— Еге, еге! Чого вам іти? — звернувся до мене й Журибіда.

Стараючись бути як мога лагіднішим, я обережно став відмовлятися, але то нічого не помагало. І коли я попросився з Журибідою і подав руку Підкуйнозі, то він, тримаючи мене за руку, швидко шепнув мені на вухо:

— Ви будьте здесь, так ми вас заместо єво ізбірём!...

— Замість кого? — спитався я голосно, не розуміючи, що він хоче сказати.

Він почервонів, розсердився і сказав:

— Ну, как не жилаете, так до свиданя!...

Я вклонився і вийшов слідом за Коцюбенком. Він стояв на ганку й замислено дивився на ясно визорене небо.

— Яка чудова ніч! — сказав я.

— Чудова, та не для нас! — промовив він. — Хіба такі люде, як от ми, мають час і змогу милуватися нею?...

Зійшли скрипучими східками з ганку і подалися до школи. В селі було тихо, як у могилі, тільки десь далеко сумно й протяжно хтось кричав.

— На хуторі кричать — байдуже

промовив Коцюбенко. — Певне розбій-вики напали...

І вийшло якось так, що ми несвідомо приспішили свого ходу. Зараз-же за маленькою й низенькою, однобанною церковцею, повернули в провулочок і зупинилися перед невеличким сірим будиночком, над дверима якого висіла чорна таблиця з білим написом — „Народня школа“.

V.

В маленькій, вимазаній білою глиною, кімнатці було тихо й затишно. Одним одне малесеньке віконце було завішене біленькою фіраночкою, в кутку стояв невеличкий столик з книжками, а над ним копія картини Івідо Рені „Христос у терновім вінку“. Далі по стінах висіли картки українських письменників, видання „Союзу Визволення України“, а між ними незмінні „Галілки“ і „Гість з Запоріжя“.

— Сідайте і будьте як у себе в дома! — сказав він до мене, висунувши з під стола табуретку.

Я сів і став переглядати його книжки. Все старе й давно знайоме, але характерне для українського інтелігента з народу. „Історія одного селянина“ — Еркмана Шатріяна, „Боротьба за право“ — Францоza, „Ілюстрована історія“ — Грушевського і тутже старе видання Леніна — „Письма о тактикѣ“.

— Читайте де що? — спитався я його.

— Де там у чорта читати?! — сказав він. — Самі бачили мою роботу!...

— А, так! Я дивуюся вам, як ви так можете?...

— Мушу, то й можу! По перше, як я вже казав, мене ніякий чорт тут не зачіпає, а по друге — я захищаю село від червоних грабунків...

— Ви захищаєте, а ваші товариші грабують...

— Не дуже!

— Яж сам бачив, як той „начальник“ поведився!

— Чорт його знає, що йому сталося?! — зітхнув Коцюбенко. — Раніш він не був таким!...

— Мені здається, — сказав я, — що він завидує Журибіді... Ви стільки йому всяких назв надавали...

Коцюбенко замислився. Довго думав і ходив від ліжка до порога і від порога до ліжка, а потім підійшов до мене і зітхнув:

— Дійсно я не розрахував! Вачите, коли я давав йому всякі адміністративні назви, то передовсім мав на увазі його жадобу бути начальством і цілковиту нездалість начальствувати. Отже досі було так, що всі назви носив він, а ділом відав я, але тепер, боюся, щоб він не зазнався...

— А чому ви того Підкуйногу не зробили хоч яким небудь Опродкомом?

— Досить з нього того, що вже має!.. Тож він і так уже в печінки всім вівся... Полотно „реквірує“, кури „реквірує“, самогон „реквірує“...

— А виб його прогнали!

— Куди вже там! Пізно тепер! Перше те, що його була вибрала громада, а друге — його молодший брат у повітовій чрезвычайці служить...

— Ну, так що з того?

— Нічого! Треба миритися, та й усе!

Затих і знов зачав ходити по хаті. Раптом пляснув себе по лобу долонею і сказав:

— Не я буду, коли я його не знищу!

Вийняв з кишені револьвера і любовно притис його до лица.

— Найпевніший друг і товариш у наші часи! — сказав.

Сам не знаю, через що саме мені згадалися вірші якогось комуністичного поета про те, що на всяке насильство треба відповідати тільки насильством і я промовив:

— Мені здається, що цим ви нічого не зробите... Що з того, що ви знищите одного Підкуйногу, як навколо вас буде одна дика сила?... Лишіть ви цю всю гру і ходіть зі мною.

Його лице болюче зморщилося і він журно похитав головою.

— Нікуди я звідси не піду, бо цей куточок мій!..

Став лицем до образу Христа в терновім вінку і взяв мене за руку:

— Бачите цей образ? Коли я був на польському фронті, то знайшов його в розбитому костюлі. Ви подивіться ліпше і побачите дві маленькі дірочки від револьверних куль. Його московські салдати розстрілювали за те, що він не православний!..

Він говорив якимсь чудним, надірваним, наче глухим голосом, а його лице весь час болюче здригалось. Протягнув руку до образу і показав мені дві чорні цяточки: одна коло вуха, а друга в середині тернового вінка.

— Розстріляли й покинули, а я найшов його і носив з собою доти, доки не прийшов сюди. Тепер я його оправив, поставив над своїм столом і вирішив ні на крок не відступати від нього!..

Я згадав нашу зустріч у лісі, як він показував мені револьвер, і порівнюючи з даним моментом, подумав: „Коли не божевільний, так романтик...“ Але він, наче відгадав мої думки, повернувся до мене і сказав:

— Ви не думайте, що я божевільний, або лишне випив! Нічого подібного! Я тільки сучасний інтелігент і такий як і ви, анархіст-індивідуаліст!..

Кинув револьвер на стіл і дико засміявся:

— Одначе, так збожеволіти дуже легко!... Рушив з місця і збожеволів!..

Я мовчки дивився в його незвичайно непорухні і незвичайно блискучі очі і відчував, як по спині проходили дріжаки...

— Не бійтеся! — кивнув до мене головою. — Я не збожеволів і не збожеволю, а напевне піду до Постернака...

— А хто він такий? — спитався я.

— Тутешній чоловік і добрий господар... Був колись волосним старшиною, а ще перед приходом червоних — сільським головою...

— А деж він тепер?

— Пограбував його наш „начальник“ зі своїми міліцейськими, а він розлютився і в повстанці пішов... Хоче помститись...

— Дивно мені! — сказав я. — Як тільки ви можете тут сидіти й потурати примхам усяких...

— Мовчіть! — різко спинив він мене. — Я тут сиджу, бо мушу сидіти...

Урочисто повернувся в куток і показав на образ Христа.

В той час вікно задзвеніло і здорезний камінь, просвистівши коло мого вуха, вдарився об протилежну стіну кімнати. Свічка на столі затремтіла і згасла. Коцюбенко зігнувся і кинувся до дверей. Прочинив і крикнув:

— Гей, хто там?!...

Ніде нічого. Тільки одні жаби на болотах кричали, аж надривалися і чимсь страшним віяло з лісових нетрів.

— Бр... холодно як!... — промовив Коцюбенко і вистрілив. Голосна луна відкликнулася десь аж на болотах і знову стало тихо.

Він ще постояв так трохи і зачинив двері.

— І хтоб це міг бути?! — замислено промовив сам до себе. — Та цього я не подарую...

Я сидів на своєму місці і щось чудне трівожило мою душу і заставляло забути і за довгу подорож і за страшну втому, від якої боліли кости й темніло в очах. В мізку, чим далі, тим більше зростало якесь незрозуміле напруження, яке затаєно чогось ждало й сподівалося.

Коли тут коло хати застугоніло і хтось з усієї сили шарпнув за двері

— Товаришу Коцюбенко, відчиніть! — почувся дріжучий, старечий голос.

— Неначе товариш-дід! — промовив Коцюбенко і кинувся до дверей.

— Хто там?

— Це я! Відчиняйте, Бога ради!...

— Засвітіть світло! — сказав він до мене, відчиняючи двері.

І при світлі свічки ми побачили блідого, як смерть, переляканого дідуся, сива голова якого була розкудовжена,

а кризь пірвану сорочку визирало худе й жовте старече тіло. Дріжучи, як у пропасниці, він говорив:

— От, нещастя!... От, біда!... Господи, спаси й помилуй!...

— Що сталося, діду?! — спитався Коцюбенко і лице його пополотніло.

— Ой, тікайте скорійше! — закашлявся дідусь. — Тікайте, бо вони сюди прийдуть!...

— Та кажіть-же нарешті, що там такого сталося?! — крикнув сердито Коцюбенко. — Куди тікати? Чого тікати? Хто сюди має прийти?...

Дідусь сів на ліжко й заплакав:

— Насилу вирвався.. Чека хотіли зробити..

— Що таке? — здивувався Коцюбенко.

— Чека, кажу, хотіли зробити... — плакав далі дідусь. — Пає-отцеві вже зробили...

— Нічого не розумію... — розвів руками Коцюбенко і взяв дідуся за плече. — Кажіть-же!...

Дідусь витерся рукавом і схопивши його за руку, послішаючись і заікаючись, почав говорити:

— Ото, як ви пішли, то вони ще пили й говорили про те, як треба їхати на волость. Журибіда хотів, щоб було так, як ви казали, з мітінґами, чи як його там, а Підкуйнога відмовляв його і казав, щоб він не слухався вас, бо ви

його обманюєте. Потім Підкуйнога приніс звідкись якусь стару шаблю й остроги і став його вбірати по воєнному...

— Як так? — спитався Коцюбенко.
— Він-же у свиті!

— Отак, як бачите! Остроги причепили до постолів, а свиту підперезали поясом і повісили шаблю..

— І щож, Журибіда дав оце все зробити з собою?

— Він спершу відмовлявся, але як Підкуйнога приніс йому ще якогось широкого кашкета із звіздою, то він натягнув його на голову і ходив по хаті, приказуючи — ась, два... ась, два...

— Ну, щож далі? — нетерпеливо спитався Коцюбенко.

— Далі вони знов пили і знов говорили... Казали, що Журибіда повинен так їздити, як колись архирей, або губернатор, а Підкуйнога завтра рано має параду коло церкви зробити зі своїми міліцейськими..

Коцюбенко повернувся до мене :

— Як бачу тепер, ви казали правду!.. Занадто я надавав йому отих звань усяких і от звихнувся мужик...

— Та ще й як звихнувся! — сказав дідусь. — Коли Підкуйнога сказав йому про парад, то він аж підскочив від радості і загаласував, щоб і благодарственный молебень також був. Підкуйнога казав, що піп може на це не згодитися,

але Журибіда вже й сам слухать нічого не хотів. Схопився, став бігати по хаті і кричати, щоб до нього зараз-же привели попа, а коло хати поставили варту...

— А щож Підкуйнога? — цікавився Коцюбенко.

— А що йому?! Він і радий метушиться, бо в тій метушні він тепер найстарший і робить, що йому самому хочеться...

— Щож він там таке робить?... — хвилювався Коцюбенко.

— Поставив спершу варту коло хати з обрізками в руках, а потім привели попа і сказали йому, щоб він відслужив у церкві молебствіє за здоровля Журибіди й за народню власть...

— Ха-ха-ха!... — несподівано, якось істерично зареготався Коцюбенко. — Так його, патляча такого, так!...

Дідусь залякано підвівся з ліжка і тихо сказав:

— Щож тут смішного, як вони його забили?!...

Коцюбенко так і завмер.

— Забили?! — ледви промовив. — За що?

Дідусь знову заплакав і, крізь плач, виривалися лише уривчаті фрази й окремі слова:

— Сказав, що не мають права приказувати... Сказав, що церква відділена... Журибіда став шарпати його за бороду

і кричати: „Тепер ти знаєш, що таке воєнко?“... Потім вони його повели в льох і... і... і забили...

Вдарився кулаком в груди і зарідав, як мала дитина.

— Я вибіг на вулицю і став кричати... Вони зловили... Тягнули в льох... Били... А я втік сюди... Вони зараз також прийдуть.. Вони хотіли ще ранійш, але через попа затрималися... Посилали одного міліцейського подивитися, що робите... Він був тут і казав, що тайну раду радите з Петлюрівцем...

— Деж той Петлюрівець? — скрикнув Коцюбенко.

— Це вони так на товариша кажуть... — показав дід на мене.

Тривога в моїй душі зросла до болю. Я встав на ноги і сказав:

— Нічого ви з ними не вдієте тепер, хоч самі створили їх! Ходім, ліпше!...

Коцюбенко махнув рукою.

— Заспокійтеся!... Щож далі, діду?...

— Вони казали, що ви хочете зробити переворот, що ви змовляєтеся, що ви з Постернаком за одно і хочуть зробити вам чека...

— А Воєнко для чого?

— Підкуйного каже, що Воєнко для командування тільки, а все діло має робити він, бо в нього вся сила...

— Щож на це Журибіда?

— Той ходить тепер з острогами і радіє... Збирається ще хату Постерначці спалити...

Враз задзвонив дзвін.

Бом... бом... бом... — простогнав великий.

Вам... бам... бам... — затужив менший.

Ми скопилися й вибігли на двір. Небо над селом було червоне й рижий дим котився просто на церкву. На селі стояв глухий гомін, серед якого чувся несамопитий крик якоїсь жінки.

— Ось вам ваша сила! — несподівано вирвалося з моїх уст.

— Гасити треба, гасити! — дико крикнув до мене Коцюбенко і раптом зігнувся до землі. — Деж я тепер свого Христа сховаю?...

Коло церкви почувся якийсь крик і в провулку показався гурт темних постатей, які при світлі пожежі здавались страшними й загадковими. В передніх рядах юрби, було видно, йшов Підкуйнога, а поруч його Журибіда. Обидва вони сильно заточувалися й галасували:

— Ізмени не довшно бить! Нада знічтожить ейо! — кричав Підкуйнога.

— Еге, еге!... Знічтожити, прокляту! — верещав Журибіда.

Побачили нас, вони зупинилися. З хвилину стояли мовчки, не рухаю-

чись з місця, а далі захвилювалися і всі разом посунули на нас.

Коцюбенко вихопив з кишені револьвер і став утікати. Я побіг разом з ним. Дідусь, у своїх білих штанах і сорочці, заметушився на одному місці і так потонув у юрбі.

Біжучи через городи, по яких котився густий дим пожежі, ми чули, як за нами сатавіла юрба і як кричав Підкуйнога:

— Бейте єво, старого чорта, бейте!... Пускай знаєть, как прідупріждать!...

Вибігли за село й кинулися просто в ліс. Глухий гомін дерев видався мені величним співом чернечого хору в Печерськiм Монастирі і я несвідомо майже, зупинився і став слухати. Крізь лісовий гомін долітали з села окремі викрики й хвилинами чулося жіноче голосіння. Однаково, як це не дивно, моя душа була цілком спокійна, а важка втома зборювала й хилила до долу.

— Добре булоб спочити тепер! — сказав я до Коцюбенка.

— Спочити?! — здивувався він. — А вони як?!...

— Хто вони? — спитався я.

— Начальник і Воєнко... — сказав Коцюбенко.

— Тож вони вбити вас хочуть!...

— Вбити?!... Гм... вбити, кажете?...

— А чогож ви тоді втікали?...

— Хто втікав?... Я не втікав!... — заговорив він якимсь чудним і непевним голосом. — То я так собі... так собі від Христа побіг...

Раптом сів на землю й заплакав:

— Так марнується сила... марнується сила... марнується сила...

Я нахилився до нього і став гладити його по голові.

— Заспокійтеся! Не треба так! Вставайте та ходім, бо тут можуть нас знайти!...

— Йдіть ви собі к чорту! — заскреготав до мене зубами. — Розумієте, — к чорту!...

— А леж ми разом маємо йти! — пробував його вговорити.

— Чуєте, що я сказав?! — грізно підвів голову. — Йдіть собі і не перешкоджуйте мені бути тут на варті!...

— На якій варті?...

— Ліс тепер мій і я не дозволю його нищити!...

Я мовчки відступився від нього. Він пильно подивився на мене:

— Не вірите, га?... Не вірите?... Так зараз побачите!... Зараз побачите!... Інтелігент!... Зволоч!... Анемія!... Плязмонія!... Анархіст!...

Миттю став рачки й вишкірив зуби:

— Гав!... Гав!... Гав!...

Я зрозумів усе й кинувся від нього. Біг так довго, заки не замерло в моїх

вухах оте божевільне „гав!“ й заки лісовий гомін не обгорнув мою душу мовчазним спокоєм. Тоді зупинився і побачив, що вже сходить сонце. Внизу дерева були обгорнуті сизобілим серпанком легеньких туманів, а в горі були залиті червоним сяйвом літнього сонця. Якась дивна байдужість обгорнула мене і я спокійно ліг на траву й задивився на небо. Небо було синє, прозоре й чисте і, чомусь здавалося мені, що високі столітні сосни своїми осяйними верхами намагаються його підпалити, як Воєнком підпалів Постернакову хату, але воно не хотіло горіти, бо тоді мав би вже збожеволіти я... Лежав і бачив просто над своєю головою величезного вулика, коло якого чорною хмарою роїлися пчоли. Однаково це мене не цікавило й не захоплювало, тільки вже засипляючи, чув, як щось гомоніло: „А Поліщуки дуже дбайливі.. тільки темні... дуже темні..“

Гу-у-у-у... Шу-у-у-у... — гуло наді мною мое рідне волинське Поліся...

2. липня 1921 р., м. Тернопіль.

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKE**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRAR

